

Boven de robijnen

Andere romans van Marianne Witvliet

Gebroken wit
Kind van het water
Toen je nog huppelde
Als je verdwaalt

Marianne Witvliet

Boven de robijnen

KokBoekencentrum Uitgevers • Utrecht

Ontwerp omslag: bij Barbara
Illustratie omslag: © Wiebe Bijker, Ameland (fragment)
Auteursfoto: Judith Jockel
Lay-out binnenwerk: Stampwerk, Nijkerk

ISBN 978 90 297 3348 9 (boek)
ISBN 978 90 297 3349 6 (e-book)
NUR 301
www.kokboekencentrum.nl

© 2022 KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht

Alle rechten voorbehouden

KokBoekencentrum Uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

*Voor jou, Noa, omdat je zonder vleugels
elke dag over grenzen vliegt.*

Vandaag is alles verward in mij. Ik begrijp hoe langer
hoe minder van mezelf en van de mensen om mij heen.

Ik denk aan een kerkje waar mensen zingen van
eeuwige vrede en ik heb met een hart vol verlangen
naar de tropische hemel gestaard.

Aren Boom
Java, december 1948

Deel I

Het kleine eiland

Proloog

Schiermonnikoog, september 1972

Het is net of de brieven zichzelf aanbieden. Ik heb ze niet gezocht, ze hebben mij gevonden. Ik blaas het stof van de schoenendoos en breng die naar de veranda aan de voorkant van mijn huis. Het etiket begint los te laten. Onder het deksel bevinden zich handenvol zinnen die van overzee deze kant op reisden.

Een fazantenvoertje zweeft langs en blijft trillend aan de zijkant van de doos hangen, alsof het op adem moet komen voor het verder kan waaien. Dat donzige grijs met een randje smeulend bruin, dat was de kleur van zijn ogen.

Het deksel klemt een beetje, maar dan glijden mijn ogen over het rustige, vertrouwde handschrift. De postzegels, de stempels: Postagent Batavia – Rotterdam. Ik moet de neiging om nu te gaan lezen en in de woorden te verdwalen, onderdrukken. Later.

Eerst moet ik van mijn archiefkast af zien te komen.

‘Op zijn minst tachtig kilo, denk je? Geen punt. Oud papier neem ik ook mee.’

Tjibbe Kramer praat niet, hij buldert. Ooit was hij een boomlange vent, maar de wind heeft hem met de jaren een beetje kromgetrokken, zoals de zilverwitte berken die zich

achter de duinen hebben afgekeerd van de zee en nu voor bramen buigen. Net als sommige bomen lijkt hij dieper en dieper te wortelen naarmate de stormen in kracht toenemen. Tjibbe is een jutter van het onvervalste en onverzettelijke soort, zoals veel mannen op het eiland. Als de wind 's nachts draait en aanwakkert, schiet hij snel in zijn kleren en vertrekt hij naar het strand. Daarnaast heeft hij een aannemersbedrijf, handelt hij in oud ijzer en is hij judoleraar.

‘Over een uur!’

Voor Tjibbe is het bij voorkeur windkracht tien, daarom klinkt hij altijd alsof hij boven wind en golven moet zien uit te komen. Als de jutters niet meezingen met het visserskoor, blijft er geen enkel geluid meer over. In de dorpskerk zingt Tjibbe Kramer oude gezangen rechtstreeks de hemel in, als een gebed, en dag en nacht staat hij, krom of niet, paraat als lid van de reddingsbrigade. De zee daagt hem uit, vooral als ze gromt en schuimbekt. Wie in haar woede dreigt te verdrinken, wil hij uit haar klauwen redden. Met alle plezier wil hij me van mijn loodzware metalen archiefkast en zijn inhoud afhelpen. De opbrengst verdwijnt in de kas van de brigade. Hoe beter het materieel, hoe groter de kans op redding, wordt ons, eilanders, vanaf ons eerste levensjaar al voorgehouden.

Ik moet de volle dozen alvast bij de weg gaan zetten, want over een uur zal hij hier zijn.

Ik moest en zou voor ons vertrek vandaag die kast nog leegmaken en mijn huis uit krijgen. Leegte scheppen om ruimte te maken voor onze reis. Ophouden mijn verleden als fotograaf en journalist te koesteren. Het wegdoen is een definitief afscheid van toekomstplannen en onvoltooid werk.

Met elke greep in de papieren zag ik weer de ontmoetingen, hoorde ik de interviews, de gesprekken. De reizen, het hopen, het wachten, de kou, de herinneringen en ten slotte de pijn. Hoe meer ik de rauwe scènes voor me zag, hoe sneller ik me ervan wilde ontdoen.

Publicaties en tijdschriften over arctische gebieden heb ik niet eens meer doorgebladerd, die herinnerden me aan dromen die ik niet had kunnen waarmaken. Alleen het boek *De strijd om de Zuidpool* heb ik opzijgelegd. Dat was de reden waarom ik de heroïsche plek tussen Australië en Zuid-Amerika, omringd door drie oceanen, had willen fotograferen. Na het lezen van het boek droomde ik over ijsbergen die voorbijdreven onder een gedempte hemel waar elk moment sneeuw uit kon vallen. Ik zag keizerspinguïnouwers die zich vol toewijding over een donzig kuiken bogen om het te beschermen tegen de poolwind die voor temperaturen van min vijftig kon zorgen. Of ik dacht aan het moment daarvoor, als zo'n kuiken met zijn snaveltje het ei openbrak en om zich heen keek naar al dat maagdelijke wit. Ik zag wolkenformaties in tweeën splijten om de zon door te laten, zodat de sneeuw en alles in kristal veranderde. Daarboven danste het zuiderlicht. De foto's in het boek zijn zwart-wit en van slechte kwaliteit, maar ik zag alles in kleur en verzong er kinderlijke liedjes over die ik zong als niemand het hoorde. De Zuidpool was van mij.

Het boek heeft waterschade, ontdekte ik vanmorgen; het was me nooit eerder opgevallen. Op de saaie voorkant staat nog altijd dat knullige tekeningetje van een kapotgewaaide vlag, het soort waarmee je op Antarctica je pad markeert.

Artikelen over ons eiland. Hoe de zee het land boetseert en tussen eb en vloed een nieuw duinlandschap toevoegt aan het toch al breedste strand van Europa. Kennis uit de tijd dat

ik me laafde aan teksten van anderen. Alsof ik niet zelf weet dat ik vanaf mijn balkon een kilometer door zacht zand moet sjokken om bij de zee te komen. Weg ermee.

Pas toen de laatste lade leeg was en ik voor de zekerheid de hangmap naar voren schoof, zag ik op de bodem de schoendoos met Daniël's brieven.

Tjibbe heeft de archiefkast met touwen vastgebonden op zijn aanhanger en rammelt weg in de richting van het dorp. Ik pak de brieven en leg ze op mijn schoot. Ze passen daar, ik vouw mijn handen er koesterend omheen. Ik onderdruk de neiging ze tegen mijn gezicht te houden. De muffe geur van stof en oud papier hangt er nadrukkelijk omheen. Toch hoeft ik maar naar het handschrift te kijken om Java te ruiken, de specerijen, en de bergwinden die van de Preanger over de rijstvelden in de richting van de kampong waaiden. Geschreven op fragiel luchtpostpapier, tussen begin 1948 en eind 1949.

Ik was ze niet echt kwijt. Hoewel ik niet precies wist waar ze waren gebleven, hebben de zinnen zich voorgoed in mijn hart genesteld en zijn ze al die jaren met mijn gedachten vervlochten geweest.

Ik open een willekeurige envelop en lees. *'Bij het vallen van de donkerte zagen we in het laatste licht een weg, die slingerend over de heuvels in de bergen verdween. De zon ging onder en ik kreeg zo'n volmaakt rustig gevoel over me, alsof het leven weer klopte.'* Dat was in Bandoeng. Hij wilde daar het liefst blijven, maar moest terug naar het lager gelegen en warmere Batavia.

Veel moest ik tussen de regels door lezen, zoals informatie over gevaarlijke patrouilles door dichtbegroeide gebieden tijdens de jaren dat Daniël in Nederlands-Indië dienst-

deed. Terwijl de internationale druk op Nederland om Indonesië de onafhankelijkheid terug te geven groeide, woedde er op Java een hevige guerrillaoorlog.

Daniël was vier jaar ouder dan ik en terwijl hij elke seconde op zijn hoede was en twee keer de kist droeg van een kameraad die een vriend was geworden, was ik tamelijk onbezorgd op weg naar mijn eigen toekomst. De oorlog was hevig geweest, ook op Schiermonnikoog, maar lag alweer een paar jaar achter ons. Alles wat ik omhanden had, betrof mezelf. Mijn toekomstplannen. Mijn ideeën over wat ik wilde doen met mijn leven.

Ik mag hopen dat hij mijn brieven lang geleden al heeft toevertrouwd aan het oud papier. Ze waren luchtig en gingen over triviale gebeurtenissen hier op het eiland of in Amsterdam, waar ik toen studeerde. Tijdens het lezen kon hij de oorlog voor een halfuur wegdenken, schreef hij eens. Hij kon zich nauwelijks meer een leven voorstellen waarin je ongewapend was, waarin je op de fiets naar de bakker of de visboer ging zonder over je schouder te kijken. Mijn brieven brachten dat leven voor even dichtbij.

Hij schreef bedachtzaam en gevoelig, met milde humor. Maar ik leerde hem pas echt kennen toen hij terugkwam, toen we elkaar hier op het eiland voor het eerst ontmoetten.

De meeste passages uit Daniëls post heb ik vertaald in verhalen die ik Jesse vanaf zijn kleutertijd over zijn vader heb verteld. Hoe hij in de oorlog op Java terecht kwam en van het eiland ging houden. Ik probeerde zo compleet mogelijk de man te portretteren die ik ontmoette toen hij terugkeerde naar Nederland. Jesse weet waardoor Daniël en ik een aantal jaren na zijn terugkeer uit de tropen in tegenovergestelde richting vertrokken, allebei vol overtuiging op zoek naar onze eigen idealen. Hij weet ook dat we op dat punt voor-

goed afscheid van elkaar namen en niet wisten dat Jesses leven al was begonnen.

Jesse wil de brieven vast lezen. Nu nog wel. Nu heeft hij nog de onbevangenheid, de open blik van een jongen die bereid is zijn vaders woorden te proeven en zich voor te stellen hoe zijn stem zal klinken. Hij kent hem van de enige foto die ik van hem heb. Jesse weet dat hij op hem lijkt, en als hij en Daniël elkaar ontmoeten, zal het voor hem vanzelfsprekend zijn.

Jesse rent vanaf het strand de trap van de veranda op die rondom ons huis loopt. Hij heeft vandaag zijn laatste spullen opgehaald van de lagere school waar hij is uitgeschreven. Zijn rugzak – ‘je denkt toch niet dat ik met een koffer ga lopen’ – staat al twee weken in zijn kamer. Hij laat de deur open, want in antwoord daarop slaat een andere dicht. In een huis aan zee heeft de wind altijd het laatste woord. Onwillekeurig bescherm ik de doos met mijn handen. Mijn vingers trillen en ik druk ze op de brieven. Zolang de symptomen van mijn ziekte niet verhevigen, kan ik ze nog verbergen.

Jesse heeft zijn handen al op de leuning van de veranda om met één sprong de trap over te slaan, in de veronderstelling dat ik daar zit. Aan deze kant van het huis staat nou eenmaal de oude, verweerde rotanstoel waarin ik uren – mijn notitieboek en vulpen in mijn hand, de Remington op tafel – broed op nieuwe verhalen. Maar ineens houdt hij in. Hij kijkt naar mij, naar mijn handen. ‘Wat heb je daar?’

‘Post.’

Hij laat de leuning los. ‘Van wie?’

‘Ik heb de brieven van Daniël gevonden.’

‘Echt? Ik wist niet dat je die nog had.’

‘De meeste kende ik vrijwel uit mijn hoofd, maar ik wist niet meer precies waar ik ze had bewaard. In de onderste lade van de archiefkast blijktbaar.’

‘Mag ik ze lezen? Of zijn het... eh... liefdesbrieven?’ Hij kijkt ongemakkelijk.

‘Het zijn geen liefdesbrieven, wat speelse opmerkingen daargelaten. Ze komen uit de periode dat hij op Java bivakkeerde. De liefde kwam later. Dus je mag ze lezen, want we zullen op de plekken komen die Daniël beschrijft.’

‘Maar je wilt ze zeker eerst zelf nog bekijken?’

‘Ja, de vondst lijkt bijna een teken in aanloop naar de reis. Ik leg de gelezen brieven op je kamer, goed?’

Hij knikt gretig. ‘Ik ga weer, ik moet nog van iedereen afscheid nemen.’ Hij rent de trap weer af.

Als onze reis een vergeefse zoektocht blijkt te zijn, zullen we de Indische archipel eerder binnen weken dan maanden voor gezien houden. Niettemin is het voor Jesse nu al een ontdekkingsreis. Via de bibliotheek heeft hij zich alvast paden gebaad door de theeplantages en langs de dorpjes op Java, zoals ik destijds via *De strijd om de Zuidpool* het stormachtige oceaangebied al was overgestoken voordat ik er daadwerkelijk heen reisde.

Hij kent de contouren van het eiland uit zijn hoofd, ziet wolken in de vorm van Java en tekent tijdens een strandwandeling het eiland na met een stok. Hij laat me zien waar Jakarta ligt, Bogor, Bandung en Surabaya.

Onder aan de trap draait hij zich nog een keer om. ‘Misschien blijven we er wel!’ Hij haalt zijn hand door zijn donkere, steile haar met hetzelfde karakteristieke gebaar waarmee zijn vader dat deed.

Ook zijn grijns is pijnlijk bekend. Voor ik kan antwoorden, rent hij met zijn lange benen over het strand naar het

dorp. Ik blijf naar hem kijken tot hij bij de duinopgang uit zicht verdwijnt.

Ja, denk ik, misschien blijven we er wel. Of hij alleen.

In de verte drijven witte zeilen, als vredesvlaggen. Daarboven de lucht met wat roze vegen. Er is hier altijd schoonheid in overvloed.

Wat als we Daniël niet vinden? Of als hij geen enkele behoefte heeft om mensen te ontmoeten die deel uitmaakten van zijn vroegere leven? Wat als hij een gezin heeft en niet meer lijkt op de man die ik in mijn verhalen moedig maakte en zo integer? Want dat was wat ik deed in eindeloze verhalen voor het slapengaan. Het waren de momenten dat ik me het meest verbonden voelde met mijn kind, in de intimiteit van de schemering, en ik de woorden los durfde te laten. Die gingen niet alleen over zijn vader; naarmate hij ouder werd, vertrouwde ik hem ook mijn falen, mijn gebrek aan vertrouwen en mijn spijt toe. Aan mijn liefde voor zijn vader had Jesse nooit getwijfeld. Alle zinnen die Daniël betroffen, waren daarmee doordrenkt. Daniëls woorden hebben twee decennia in de stilte van goed gezelschap verkeerd, het wordt tijd dat ze terugkeren naar de plek waar ze zijn geschreven. Jesse kan ze lezen als we daar zijn, zodat hij de woorden die zijn vader mij schreef kan leggen naast de natuur, de kleuren en de mensen. Maar, stel ik mezelf gerust, er zijn aanwijzingen dat de man achter wie ik een punt had gezet omdat hij onvindbaar was, zich nog steeds in Indonesië bevindt. Reden genoeg om op reis te gaan.

Boven mijn hoofd veranderen de wolken van vorm. Grijs kolossen schuiven over kleine witte watjes. En ik denk aan het liedje dat we destijds hoorden in dat studentencafé, op de dag van ons afscheid.

*Ik zou wel eens willen weten, waarom zijn de wolken zo snel
Misschien dat 't een les aan de mens is
Die hem leert hoe fictief een grens is
Of misschien is het ook maar eenvoudig een engelspel.*

Er komt regen. De grutto's zijn vorige maand al vertrokken en deze week kwamen de eerste rietganzen in lange linten aangevlogen en streken neer op de weilanden tussen het dorp en de waddendijk. De zomer glipt weg, de herfst komt langzaam maar zeker deze kant op en hangt alvast wat gele toefjes in de bomen.

Ineens verheug ik me op de warmte. Ik kan niet wachten om samen met Jesse en zijn vaders woorden vanaf Bogor de slingerende weg naar de Puncakpas in te slaan, tussen de theeplantages door, richting Bandung. De weg die een spoor van heimwee in Daniël had achtergelaten.

Ik heb besloten te reizen met het tempo dat wordt aangegeven als je bereid bent ernaar te luisteren, met de wind, met de zon. Meebewegen met de mensen om je heen, in plaats van hen links- of rechtsom in te halen. Daniël zei eens dat mensen in Bandung nooit haast leken te hebben. Ze zitten, ze lopen, ze staan. Ze staren vanaf het balkon voor zich uit. Als ze moe zijn, gaan ze liggen en vallen ze in slaap, soms midden in een winkel, met de vanzelfsprekendheid waarmee een baby zich in slaap laat wiegen. Ze rusten op een in elkaar getimmerde bank in een hut met een boom als steunpilaar en een palmbladeren dak. Ergens midden in een rijstveld, open en kwetsbaar. Nergens zijn de deuren op slot, nergens lijkt er gevaar op de loer te liggen. Die ontspannenheid beschreef hij ook in zijn eerste brieven. Een baboe was blij met twee woorden in haar eigen taal, waarmee hij haar een goede dag wenste: *'Selamat siang.'* Ze raapte veertjes van de

roetkopbuulbuul voor hem op, alsof ze alle tijd had om er-naar te zoeken. Die veertjes stuurde hij vervolgens naar mij.

Tegen middernacht loop ik naar de vloedlijn. De maan kiert tussen wolkenflarden door, op elke golf brandt een lampje. Ik loop op blote voeten door het zand. De wind wakkert aan en woelt mijn haar door de war. Terwijl de nachtzee koud mijn tenen kietelt, roep ik zijn naam.

‘Kun je me horen?’ fluister ik. ‘Het spijt me. Het spijt me zo. Laat me je vinden. Er is haast bij.’